

УДК 398.3(=161.3):612-055.2(476.7)

А. А. Гугнюк

(Мінск, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт)

**ЖАНОЧАЯ ФІЗІЯЛОГІЯ Ў ТРАДЫЦЫЙНЫХ
УЯЎЛЕННЯХ БЕЛАРУСАЎ
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ЗАХОДНЕПАЛЕСКАЙ ВЁСКИ)**

Чалавек і сумежныя з ім праблемы: цялеснасць, палавыя дачыненні, сэксуальная культура з'яўляюцца актуальнымі ў сучасным гуманітарным пазнанні. Салідарызуюемца з думкай расійскага даследчыка У. Б. Безгіна аб тым, што ігнараванне тэмы інтымнага жыцця істотна збядняе працэс вывучэння штодзённай прасторы вёскі, не дазваляе дасягнуць паўнаты гістарычнай рэканструкцыі сялянскай штодзённасці [1, с. 115]. Навуковае асэнсаванне чалавечай цялеснасці прадстаўлена ў працах беларускай этнафалькларыстыкі Т. В. Валодзінай [2; 3; 4]. Даследчыца надала ўвагу аналізу спецыфікі ўспрыняцця цела чалавека (мужчынскага і жаночага) у традыцыйнай карціне свету беларусаў. Засяродзімся на разглядзе ўласцівых заходнепалескай традыцыі поглядаў на дзявочую цялеснасць, асаблівасцяў успрыняцця дзяўчынай сабе і свайго цела ў час, калі адбывалася яе фізіялагічнае паспяванне. Рэканструкцыю зазначанага пытання будзем праводзіць, абапіраючыся, пераважна, на вусныя ўспаміны. Адказы на асобныя пытанні з інтымнай сферы дзявочага жыцця, на наш погляд, маюць шырокую сацыякультурную значнасць. Іх веданне дазволіць прыблізіцца да разумення логікі сялянскага светапогляду.

Дасягненне дзяўчынай шлюбнага ўзросту суправаджалася раней невядомымі для яе зменамі ў арганізме: пачаткам рэгул, развіццём малочных залоз, з'яўленнем валасянога покрыва. Усе гэтыя з'явы асаблівым чынам, псіхаэмацыйна "перажываліся", аб чым сведчаць успаміны жанчын аб этапе асабістага палавога сталення. Найбольш нязвычайным і шакуючым фізіялагічным працэсам у дзявочым жыцці былі месячныя. У вясковай жаночай суполцы існавала спецыфічная фразеалогія ў дачыненні да менструальнага цыклу. Найчасцей у якасці назваў выкарыстоўваліся тэрміны, якія ўказвалі на тыя прадметы адзення, на якія праступала кроў: "на одажэ", "на рубашці", "на сороццы", "на біллёвы". Не менш трывалымі ў моўнай прасторы вёскі

былі назвы “госці”, “місячка”. Некаторыя рэспандэнткі выкарыстоўвалі займеннікі, кажучы: “гэта стало”, “воно почалося”. Праз існаваўшыя найменні транслюецца нібы “сарамлівы” падыход традыцыйнага грамадства да фізіялагічных праяў у жаночым арганізме. Само вымаўленне назваў палавых органаў, фізіялагічных працэсаў было табуявана традыцыйнай культурай. Магчыма, гэта было звязана з хваляваннем і бояззю дзяўчат за сваю будучую долю і сацыяльны статус. Дзяўчаты выходзілі ў традыцыйным асяроддзі, дзе “індывідуальным асаблівасцям палавога развіцця надавалася сацыякультурнае гучанне” [5, с. 59–60]. “Адпаведныя фізіялагічныя характарыстыкі давалі падставу да розных прагнозаў і прыкмет. Так, ранняе развіццё дзяўчыны паказвала, што маці зачала такую дачку па-за шлюбам і што дачка сама не захавала дзявоцтва да шлюбу. Наогул лічылася, што ранняе развіццё дзяўчыны не спрыяе шлюбнаму жыццю такой жанчыны: яна не будзе любіць мужа, заўсёды будзе ў шлюбе пакутаваць і ніколі не народзіць даўгавечных дзяцей. У супрацьлегласць гэтаму позняе развіццё дзяўчыны абяцае ў будучым добрую жонку, рухавую гаспадыню, але бяздзетную маці” [6, с. 151].

Пубертатны перыяд быў часам паўторнага, больш дасканалата знаёмства дзяўчат са сваім целам. З аднаго боку гэта быў працэс унутранага пазнання сябе, з іншага – часам рэсацыялізацыі ў грамадстве, якое мела “асаблівае” меркаванне адносна “саспелай” дзяўчыны. Да дзявочага цела ставіліся ў адпаведнасці з выпрацаваным народнай свядомасцю аксіялагічным падыходам. Здароўе лічылася ключавой прыкметай паўнаважнасці дзяўчыны. Такія фізіялагічныя чыннікі дзяўчыны як цнота, бясплоднасць, хваравітасць ацэньваліся як “адхілены” і вызначалі яе сацыяльнае становішча.

У народнай свядомасці існавала меркаванне, што ў “гэтыя дні” дзяўчына была “нячыстай”. Лічылі, што яна знаходзіцца пад уздзеяннем звышнатуральных сіл. Па ўспамінах з Кобрынскага раёну, калі ў дзяўчыны былі месячныя, старыя казалі, што ў яе “чорт смолу гоніць”. Атаясамленне фізіялагічнай з’явы з нечым тагасветным, чужым давала падставу ўспрымаць дзяўчыну небяспечнай. Самі дзяўчаты падчас рэгул абмяжоўвалі сваю гаспадарчую дзейнасць, стрымліваліся ад удзелу ў шэрагу сацыяльных практык. Нельга было наведваць царкву, хрысціць дзіця, вячацца, быць дружкай, цалаваць нябожчыка. “Казалі, што датыканне да святых прадметаў магло прывесці нават да таго, што ад дзяўчыны адвернецца яе анёл-ахоўнік. Верылі, што калі парушыш забарону, то вырасце барада, а месячныя будуць на кожнае свята” [3, с. 272]. У гаспадарчай сферы існавалі наступныя абмежаванні: нельга было мясціць цеста, саджаць бульбу і іншую

гародніну. Казалі: *“Нэ ідэ садэтэ, бо цыбулю чэрвы з’ідаць”*; *“Як в тэбэ “гэто” нільзя хату бэлыты, бо тогды блэшчыцы (клапы) завэдуцца”* (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Шульган В. І., 1938 г. н., в. Судзілавічы, Бярозаўскі р-н, 2021). Забаранялася камусьці дапамагаць у падрыхтоўцы да святкаванняў: варыць кісель, займацца выпечкай каравая.

Распаўсюджанымі былі маніпулятыўныя практыкі, накіраваныя на скарачэнне менструальнага цыклу і яго бязбольнасць. Маніпуляцыі былі звязаныя з менструальнай крывёю альбо вадой, якой мыліся падчас рэгул: *“Нільзя было абы куды выліваты ваду. Мы вcігда вылівалы под тое дэрэво, дэ люды ны ходять. Шоб обільно ны шлы месячныя”* (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Ізбіцкай Я. П., 1954 г. н., в. Чаравачыцы, Кобрынскі р-н, 2021); *“Воду надо выліваты в такэ месца, дэ ны ходять”* (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Юрко Н. С., 1932 г. н., в. Моладава, Іванаўскі р-н, 2021); *“Мама казала: “помаж на лобові кроў’ю і ідэ, дэ людэй мніго. Як попытаюцца, шо то в тэбэ, дытэно, на лбу, то дочэчку ответь так: “это дэнь і нічь”* (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Бурак Е. П., 1953 г. н., в. Оса, Кобрынскі р-н, 2021).

Жывучы і выхоўваючыся ў асяродку, якое не навучае і не папярэджвае аб даволі значных аспектах інтымнай сферы, дзяўчаты самі для сабе не маглі патлумачыць, што з імі здараецца. Матэрыялы інтэрв’ю сведчаць аб тым, што пачатак першых рэгул у дзяўчыны выклікаў страх, слёзы, хваляванні. З інтэрв’ю: *“Месячны стало. Ны знаю дэ мні подітысь... шо гэто було? шо то зробылося?”* (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Юрко Н. С., 1932 г. н., в. Моладава, Іванаўскі р-н, 2021). Абгрунтаваць, што адбываецца ў арганізме дзяўчаты імкнуліся па-рознаму: нехта лічыў, што “уроки напалы”, нехта прычынай бачыў выпадковае пашкоджанне (“казалось, шо пробылась дэ”). Некаторыя звязвалі крывацёк з набліжэннем смерці. Гэта быў вопыт, які дзяўчына перажывала ў адзіноце. З маці хваляваннямі не дзяліліся, саромеліся: *“Ныц маме ны говорылі. Ны прызнавалысь. Дэ яку трапку запіхаеш, трэ дні чы чэтыры... А потом постіралы ёй. І коб мама ны бачыла, дэ тые трапкі сохнуть. Біжэш, дэта подмываецся, шоб ныхто ны бачыв”* (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Марчук Н. І., 1946 г. н., в. Пруск, Жабінкаўскі р-н, 2021); *“Шоб мама ны знала. Я пэрышы раз на піч залізла, коб ны побачів ніхто. А батько в хаті, а шэ сусід прыйшоў. Матэ до мэнэ діла няма, сідыш і сіды. А в мэнэ вя юбка мокра. Я нашла матэріну юбку, наложыла і боюсь сказаты”* (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Юрко Н. С., 1932 г. н., в. Моладава, Іванаўскі р-н, 2021); *“Я старалася, шоб ныхто мэнэ ны бачів. Бывало, шо*

коров пасёш. Я могла там постіраты тые тряпочкі” (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Адаміч М. І., 1940 г. н., в. Камень, Кобрынскі р-н, 2021); “Я помню як у мэнэ “гэто” стало. Помню коровы пасла, лето, тэпло. Чувствую, шо шо-то ны то. Вжэ і злякаешся, вжэ і плакатэ хочыцца. А як мамі сказаты, страшно” (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Шульган В. І., 1938 г. н., в. Судзілавічы, Бярозаўскі р-н, 2021).

Акрамя таго, што дачка саромелася праінфармаваць маці, праўду імкнуліся ўтойваць і ўнутры дзявочай грамады. З успамінаў: “Т вжэ мы с кудэлямы худылы на попрадухі, і удна уднуй соромляцца сказаты. Колы запытвалы: чы в тэбэ есць месячныя?, казалы, шо няма” (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Юрко Н. С., 1932 г. н., в. Моладава, Іванаўскі р-н, 2021). “Мы з аднэю коровы паслэ... вона на год старіша. І она расказуе, шо у ейі стало, а я мовчу...а потым кажу і в мэнэ было” (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Шульган В. І., 1938 г. н., в. Судзілавічы, Бярозаўскі р-н, 2021).

Такім чынам, разглядаемая праблема, яе асэнсаванне, у першую чаргу, ляжыць у плоскасці сялянскага дуалістычнага светаўспрымання. “Замоўчванне” пытанняў інтымнага характару тлумачылася, замацаванай у традыцыйным сялянскім соцыўме, ідэяй спалучанасці цялеснага і духоўнага ў чалавеку. Табуяванасць асобных тэм, якія тычыліся “цела” абгрунтоўвалася хрысціянскай мараллю: “Это всё было от Бога дадено, ніхто нікому ны расказваў. То була стыдобня” (Асабісты архіў аўтара. Інтэрв’ю з Шульган В. І., 1938 г. н., в. Судзілавічы, Бярозаўскі р-н, 2021). З іншага боку, фізіялагічныя асаблівасці жаночага арганізма інтэрпрэтаваліся як праявы “грахоўнага”, “нячыстага”. Таму з менструальным цыклам быў звязаны шэраг маніпуляцый і забаронаў. Падыходы у дачыненні да фізіялагічных працэсаў, іх ацэнкі былі прадыктаваны гістарычна склаўшымся ладам жыцця і рэгуляваліся спецыфічнай ментальнасцю, характэрнай для заходнепалескай традыцыі.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

1 Безгин, В. Б. «На миру» и в семье: русская крестьянка конца XIX – начала XX века / В. Б. Безгин. – Тамбов: РГНФ, ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2015. – 192 с.

2 Валодзіна, Т. В. Цела чалавека: слова, міф, рытуал / Т. В. Валодзіна. – Мінск: Тэхналогія, 2009. – 423 с.

3 Валодзіна, Т. В. Жанчына і жаночае ў традыцыйным светапоглядзе беларусаў / Т. В. Валодзіна // АРСНЕ. – 2011. – № 12 (111).

–С. 266–310.

4 Володина, Т. В. Телесный низ в традиционных представлениях белорусов / Т. В. Володина // Белорусский эротический фольклор. – М. : Ладомир, 2006. – С. 8–52.

5 Лобач, У. А. Эрас у беларускай традыцыйнай культуры / У. А. Лобач // Белорусский эротический фольклор. – М. : Ладомир, 2006. – С. 53–109.

6 Дучыц, Л. Дзяўчына / Л. Дучыц, І. Клімковіч // Міфалогія беларусаў: энцыклапедычны слоўнік / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка ; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 151–153.